BARTA RÓBERT*

ANGOLBARÁT ARISZTOKRATÁK A HORTHY-KORSZAKBAN. MÁRFFY-MANTUANO JUDIT KAPCSOLATRENDSZERE**

Kulcsszavak: *Márffy-Mantuano Judit; Judith Listowel; Horthy-rendszer; brit–magyar kapcsolatok; angolbarát arisztokrácia*

BEVEZETÉS

A magyar arisztokrácia politikai, közéleti szerepet vállaló tagjainak egy része, szerteágazó családi kapcsolataikat is kihasználva, a 20. században aktív nemzetközi tevékenységet fejtett ki, ami ugyan nem minden esetben bizonyult hasznosnak, de kétségkívül alakította, befolyásolta az akkori Magyarországról külföldön alkotott képet. Ebbe a körbe tartozott Márffy-Mantuano Judit, aki a manapság divatos, és az angol nyelvű történetírás által kedvelt kifejezéssel élve, a nonkonformista (*nonconformist*)¹ arisztokraták köreiben mozgott. Persze nem elsősorban azért, mert hölgyként szerzett nemzetközi ismertséget, hanem inkább kalandos, az elvárt és megszokott arisztokrata életmódtól eltérő karrierje, szerteágazó hazai és külföldi kapcsolatai miatt, és annak okán, hogy „polgári” foglalkozással rendelkezett (közgazdász és újságíró volt), ami életének nagyobb részében a megélhetést jelentette számára.²

* BARTA Róbert (1966), PhD, történész, intézetigazgató, tanszékvezető egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, barta.robert@arts.unideb.hu.

** A tanulmány az NKFI K 120197 számú pályázatának keretében és a DAB Történelmi Munkabizottságának támogatásával készült. Az írás *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása*. Szerk. PAPP Klára–PÜSKI Levente–NOVÁK Ádám. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2019. kötetben megjelent munka átdolgozott változata.

- 1 A szó eredeti jelentései: 1. Olyan személy, aki a hivatalos anglikán egyházon kívül van. 2. Aki elveti az általánosan elfogadott szabályokat, a szokványostól eltérő módon él és cselekszik. Lásd <https://www.merriam-webster.com/dictionary/nonconformist> (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 22.) A korabeli brit arisztokrácia köreiből leginkább Winston S. Churchill-re alkalmazták ezt a kifejezést. Erről bővebben JOHN CHARMLEY: *Churchill. The End of Glory. A Political Biography*. Hodder&Stoughton, London, 1993. 7–139.
- 2 Márffy-Mantuano Judit életéről és tevékenységéről mindeddig nem készült összefoglaló történeti munka. 1943-ban Londonban megjelent angol nyelvű könyve (*This I Have Seen*)

A tanulmányban Márffy-Mantuano Judit pályafutását és kapcsolatrendszerét elsősorban angliai tevékenysége tükrében vizsgálom. Mindezzel azt kívánom alátámasztani, hogy a két világháború közötti és részben az 1945 utáni, politizáló magyar arisztokrácia szignifikáns részét alkották az ún. nyugatbarát (*anglofil*) személyiségek, még akkor is, hogyha tevékenységük jórészt az informális kapcsolatok világában, a nagypolitika és a diplomácia második, harmadik vonalában zajlott, és sokszor csak közvetetten befolyásolta az események menetét.³

CSALÁD ÉS PÁLYAFUTÁS

Márffy-Mantuano Judit apai ágon a Vas megyei (verseghey) Márffyak (az 1754–55. évi országos nemesi összeírás alapján) és a 12. századig visszavezethető itáliai (olai és modenai) Mantuano családok összeolvadásából, itáliai ágról illusztris arisztokratának számított. A Mantuano családi legendárium egy, a szentföldi keresztes hadjáratokban is harcoló lovagig vezette vissza a család eredetét, amit a családi címer szimbolikája is kifejezett (vörös mezőben koronán átszúrt fekete kardot tartó kar; sisakdísz: két fekete sasszárny között a kard). Ugyanakkor anyai ágon (Maár Ilona) jobbára köznemesi ősei voltak.⁴ A verseghey Márffyak nevét és nemesi címét 1902-ben ruházták át Mantuano Raoulra, innentől kezdve használták a kettős családnevet (Márffy-Mantuano). Márffy-Mantuano Judit édesapja Mantuano Raoul (Rudolf, Rezső) hat nyelven beszélt, diplomataként az Osztrák–Magyar Monarchia római nagykövetségé-

őnéletrajzi ihletésű, és pályafutásának első szakaszát tekinti át. A továbbiakban lásd még LAJOS Z. Tamás: *Egy rendkívüli utazás*. Novum Publishing, Bp., 2017; ANDRÁS D. BÁN: *Hungarian–British Diplomacy 1938–1941. The Attempt to Maintain Relations*. Routledge, London, 2004. 73–74; ANDREA ORZOFF: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*. Oxford University Press, Oxford, 2009; JUDITH, Countess of Listowel. The Telegraph, July 22, 2003 (a továbbiakban *Judith Listowel – Obituary*). (<https://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1436725/Judith-Countess-of-Listowel.html> – Utolsó megtekintés: 2019. 09. 24.); *Egy kalandos életű magyar származású újságíró nő harcos száz éve*. 24.hu 2003. 07. 21. (https://24.hu/belfold/2003/07/31/egy_kalandos_elet_369_magyar/ – Utolsó megtekintés: 2019. 09. 24.); ÖTVÖS ISTVÁN: *Allamvédelem a kalápszalon nyomában. Márffy Mantuánó Tamás sikertelen beszervezési kísérlete*. Kommentár 2012. 2. sz. 71–79. (<http://kommentar.info.hu/cikk/2012/2/allamvedelem-a-kalapshalon-nyomaban---marffy-mantuano-tamas-sikertelen-beszervezesi-kiserlete> – Utolsó megtekintés: 2020. 01. 22.)

3 Az 1945 előtti angol–magyar kapcsolatokra és az angolbarát magyar elitre legújabban FRANK TIBOR: *Britannia vonzásában. Angol–amerikai történelmi tanulmányok*. Gondolat, Bp., 2018.

4 Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. 7. Maár. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/7-kotet-C47F/maar-C480/> (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 22.)

gén szolgált, közgazdasági szaktudósító és minisztériumi osztálytanácsos volt. Politikai nézeteiről, azontúl, hogy Tisza István híve volt, sokkal többet nem tudunk. Az 1903. július 12-én, Kaposváron született Juditnak egyetlen fiútestvére volt, az 1907-ben született Tamás, akinek mozgalmas életútja⁵ számos ponton befolyásolta nővére pályafutását. Márffy-Mantuano Judit 1914 és 1926 között Budapesten élt, viszonylagos létbiztonságban, bár a haláláról megemlékező *The Telegraph* 2003-as cikkében kiemelte, hogy az ifjú hölgy időnként fel-fellobbanó forradalmi radikalizmusát vélhetően az 1918–19-es forradalmak szemtanújaként szerezte. Ezzel együtt mélyen hívő római katolikus volt, és felháborította az 1919-es vöröskatonák harsány ateizmusa és egyházellenessége. Az arisztokrata körökben átlagosan induló életpálya azzal vett szokatlan fordulatot, hogy Márffy-Mantuano Judit 1926 és 1929 között a London School of Economics hallgatójaként közgazdaságtant tanult, a korszak neves, többnyire baloldali, liberális szakembereit hallgatva (Eileen Power középkorászt, Harold Laski közgazdászt, Leonard Hobhouse szociológust).⁶ Jórészt egyetemi oktatóinak hatására a londoni évek alatt érlelődött meg benne az elhatározás, hogy újságírói pályára lép, amelyet édesapja teljesen haszontalan tevékenységnek tartott: „Tudod mit jelent újságírónak lenni? Az egy olyan személy, akit sohasem engednek be egy ház főbejáratán, a zsebében pedig egy állandóan szivárgó tintásüveg van és mellelleg sohasem józan”.⁷

Az apai intelmek ellenére Márffy-Mantuano Judit mégis az újságírói pályára lépett. Döntésében nagy szerepet játszott a munkával járó folyamatos külföldi utazások lehetősége, és az, hogy londoni tanulmányai alatt ismerkedett meg William Hare-rel (5th Earl of Listowel),⁸ aki angol-ír származású arisztokrataként baloldali (munkáspárti) nézeteket vallott, ugyanakkor a brit politikai elit első vonalába tartozott. 1932-től folyamatosan brit felsőházi tag volt, 1941 és 1944 között a Lordok Házának munkáspárti frakcióvezetőjeként politizált. 1944–1945 között, majd 1947–1948 között India és Burma ügyeiért felelős miniszter, később Clement C. Attlee kormányában postaügyi, majd mezőgazdasági és halászati ügyi miniszterként tevékenykedett. Politikai pályafutását Ghána utolsó brit kormányzójaként (1957–1960) fejezte be.

5 Márffy-Mantuano Tamásról bővebben lásd Ötvös: *i. m.*

6 A családban az angliai tanulmányoknak kiemelt jelentősége volt, mert Márffy-Mantuano Judit öccse, Tamás is angliai egyetemre, Cambridge-be járt, mielőtt 1930-ban magyar külügyi szolgálatba lépett.

7 *Judith Listowel – Obituary.*

8 William Hare, 5th Earl of Listowel (1906–1997) angol-ír származású munkáspárti politikus. Márffy-Mantuano Judit 1933 és 1945 között volt a felesége. Házasságukból 1935-ben egy lány született. Earl of Listowelről bővebben lásd <http://www.thepeerage.com/p3817.htm#i38165> (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 23.) Lányukról, Lady Deirdre Elisabeth Mary Freda Hare-ről bővebben lásd <http://www.thepeerage.com/p3819.htm#i38190> (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 23.)

Márffy-Mantuano Judit családjában William Hare-t időnként kommunistának tartották,⁹ ami persze túlzás volt, mindenesetre Juditot ez nem zavarta, és újságíróként számos esetben profitált férje politikai kapcsolataiból. Noha a Budapesten 1933-ban megkötött házasságuk,¹⁰ amely az év egyik nagy társasági eseménye volt, csak 12 évig tartott, a hagyományos, konzervatív elveket valló Márffy-Mantuano Judit haláláig viselte a Lady (Judith) Listowel és/vagy a Judith Hare nevet, és ezzel együtt 1945 után is folyamatosan felhasználta volt férje szerteágazó baloldali, munkáspárti politikai és nemzetközi kapcsolatait.

MÁRFFY-MANTUANO JUDIT ANGLIAI TEVÉKENYSÉGE ÉS KAPCSOLATAI

A rendkívül energikus Márffy-Mantuano Judit 1926 és 1939 között szinte egész Európát bejárta. 1936-ban az Egyesült Államokban is járt, és ebben az évben még egy hathetes szovjetunióbeli körutat is tett. Az 1944-ben, már negyedik kiadásban megjelent önéletrajzi ihletésű könyvében¹¹ rövid időrendi fejezetekben írt családjáról, gyerekkoráról, tanulmányairól, utazásairól, és mindezt a korszak neves személyiségeivel készített interjúi fogták keretbe. 1939 augusztusában a Galeotto Ciano gróf olasz külügyminiszterrel készült interjújában, burkolt formában ugyan, de felhívta a világ figyelmét a várható német katonai agresszió veszélyeire. Még 1932 nyarán a berlini operában találkozott, és rövid beszélgetést folytatott Adolf Hitlerrel, aki egyáltalán nem tett rá kedvező benyomást. Ezek után érthető, hogy a nemzetiszocialistákkal kapcsolatban többször is figyelmeztette távoli rokonát, gróf Teleki Pált, akinek egyetemi gazdaságföldrajzi előadásait 1926 előtt a budapesti egyetemen több alkalommal is látogatta. A Teleki-rokonság Márffy-Mantuano Judit öccsének, Tamásnak volt köszönhető, aki 1934-ben Teleki lányt vett feleségül (Teleki Margit Saroltát), akinek

9 LAJOS Z.: *i. m.* (https://www.novumpublishing.hu/konyvek/eletrajz-politika-kortoertenet/toertenelmi-eletrajzi/egy-rendkivueli-utazas.html?tx_mdprodukte_pi1%5Bmode%5D=reading&tx_mdprodukte_pi1%5Bpointer%5D=0&cHash=06ffefe77f4e889dcfd024bf781c5470 – Utolsó megtekintés: 2019. 01. 23.)

10 Eljegyzésükről és közelgő esküvőjükről még a Prágai Magyar Hírlap 1933. május 4-i száma (6. old.) is közölt egy rövid hírt, kiemelve, hogy a rendkívül művelt és feltűnő szépségű Márffy-Mantuano Judit a cambridge-i egyetemen ismerkedett meg William Hare-rel. A cikk azt is hangsúlyozta, hogy a Prágai Magyar Hírlap korábban az újságíró nő több írását is közölte. Lásd https://library.hungaricana.hu/en/view/PragaiMagyarHirlap_1933_05/?query=Pr%C3%A1gai%20Magyar%20Hirlap%201933.%20m%C3%A1jus%204.&pg=15&layout=s (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 23.)

11 JUDITH LISTOWEL: *This I Have Seen*. 4th Impression. Faber and Faber, London, 1944 (a továbbiakban LISTOWEL: *This*). 327.

édesanyja, Teleki Eduardina a kővárvidéki Teleki-ághoz, édesapja, Teleki Domokos a széki Teleki-ághoz tartozott.¹² Márffy-Mantuano Judit 1940 májusában Teleki Pál miniszterelnökkel hosszabb interjút készített, melyben a magyar miniszterelnökkel együtt hangsúlyozta, hogy Magyarországnak rendkívüli kockázattal jár a hitleri külpolitikát támogatni és követni, mert az egy európai nagyhatalom külpolitikája, amelyben csak alárendelt szerepünk lehet. Márffy-Mantuano Judit hasonló figyelemztetést küldött Cianón keresztül Mussolininek is. 1932-ben Berlinben, az akkorra már nemzetközi ismertséget szerzett magyar újságíró interjút készített Ernst Franz Sedgwick Hanfstaengl-lel, a náci párt sajtófőnökével, akit nemzetiszocialista párttársai csak „Putzi”-nak neveztek.¹³ A náci gazdaságpolitikát firtató újságírói kérdésekre Hanfstaengl olyan ostoba válaszokat adott, hogy a cikk megjelenése után a dologból nemzetközi botrány kerekedett. Két évvel később, immár Lady Listowelként, férjével együtt újra Németországba utazott, ahol a frissen felállított koncentrációs táborokban kívánt vizsgálgódn. Ehhez nem kapott hivatalos engedélyt, és William Hare-rel együtt felkerült azok listájára, akiket Anglia tervezett német megszállásakor el kellett fogni. A Listowel házaspár tehát ugyanúgy feketelistára került, mint Winston S. Churchill későbbi irodalmi és sajtóügynöke, Révész Imre (Emery Reves), aki, felszámolva sajtóirodáját, már 1933-ban elmenekült Berlinből.¹⁴ Márffy-Mantuano Judit éles fasizmus- és náciellenessége, amely az antikommunizmussal együtt egész pályafutását jellemezte, valószínűsíthetően az olasz fasiszta és a német nemzetiszocialista berendezkedés kapcsán szerzett gyakorlati élményekből táplálkozott. Az 1944-ben, immár negyedik kiadásban megjelent első könyvének (*This I Have Seen*) utolsó fejezete hosszan tárgyalja Magyarország német megszállását, nem rejtve véka alá a szerző erőteljes náci- és nyilasellenességét.¹⁵

A Magyarság, a Nemzeti Újság, valamint a Pester Lloyd londoni tudósítójaként dolgozó Márffy-Mantuano Juditnak azonban még kiváló arisztokrata kapcsolataival sem volt egyszerű a brit politikai és diplomáciai elit első vonalához férkőznie. Ehhez

12 Lásd <http://www.macse.hu/gudenus/mfat/fam.aspx?id=2571> (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 23.) Ez úton szeretnék köszönetet mondani Ablonczy Balázsnak a Márffy-Mantuano és Teleki családi kapcsolatok felderítésében nyújtott segítségéért.

13 Ernst Franz Sedgwick Hanfstaengl (1887–1975) amerikai–német származású üzletember. Az 1920-as években az NSDAP lelkes támogatója, a *Mein Kampf* és a náci pártlap, a *Völkischer Beobachter* kiadásának egyik finanszírozója. 1933-ig a náci párt sajtófőnöke. Később kegyvesztetté vált, Svájcba, majd az Egyesült Államokba menekült, ahol tevékeny részese volt a náci elit megismerésével és jellemzésével kapcsolatos amerikai kutatásoknak. Életéről bővebben lásd <https://www2.gravestone.com/people/hanfstaengl-ernst-franz-sedgwick-putzi/> (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 23.)

14 Révész Imre (Emery Reves) pályájáról bővebben lásd BARTA Róbert: *Az államférfi és a világpolgár. W. S. Churchill és Emery Reves*. Attraktor, Máriabesnyő, 2013 (a továbbiakban BARTA: *Az államférfi*).

15 LISTOWEL: *This*. 214–241.

minden követ meg kellett mozgatnia, amit jól szemléltet az, hogy 1935-ben hogyan jutott el a ritkán nyilatkozó Winston Churchillhez. Az eset szemléletesen mutatja a korabeli brit elitben működő politikai, közéleti, informális kapcsolati hálókat: „A mellőzött és anyagi gondokkal küszködő Churchill tisztelője, a filmmogul Korda Sándor környékezte meg. Tisztes előleg ellenében felkérte, hogy írjon filmet V. György királyról, aki akkor ünnepelte trónra lépésének harmincadik évfordulóját. Hogy a forgatókönyv formailag is jó legyen, Korda elküldte Churchill Chartwell-i kastélyába két legjobb szkriptíróját, Anthony Asquith-et és Bíró Lajost [...] Bíró Lajos felesége, Vészi Jolán, a Pester Lloyd főszerkesztőjének, Vészi Józsefnek (*Sárközy Mátyás dédnagyapja – B.R.*) volt a lánya. A lap megbízásából Márffy-Mantuano Judit utat talált Churchill-hez”.¹⁶ Sárközy Mátyás és az interjút publikáló Lojkó Miklós is kiemeli, hogy Márffy-Mantuano Judit mennyire meglepődött Churchill alapos tudásáról a közép-európai régió történetét illetően. Ez valószínűleg Emery Revesnek volt köszönhető, aki folyamatosan ellátta Churchill a térség országairól szóló információkkal. Reves nemzetközi sajtóügynökségén (Cooperation Press Service) keresztül 1937 júliusa és 1938 júliusa között a Pesti Hírlap, a Pester Lloyd és Az Újság hasábjain tizenöt Churchill-cikket jelentetett meg.¹⁷ Ugyanakkor Churchillnek ez a fajta tájékozottsága a háború végére már alig volt érzékelhető. Amikor a potsdami értekezlet során Sztálin kérdést intézett hozzá London magyarországi szándékait illetően, a brit államférfi egyszerűen nem tudott válaszolni. Churchill ilyen irányú felkészületlensége még saját delegációjának tagjait is meglepte.¹⁸

A Judith Listowel néven tíz önálló kötetet¹⁹ publikáló újságíró nő irodalmi munkássága 1932-ben kezdődött, amikor angolra fordította Viski Károly néprajztudós-

16 SÁRKÖZY Mátyás: *Vízszintes zuhanás. Naplójegyzetek, 2006–2007*. Kortárs 51(2007). 7–8. sz. (július–augusztus). (<http://epa.oszk.hu/00300/00381/00117/sarkozi.htm> – Utolsó megtekintés: 2020. 01. 23.); Miklós Lojkó: *Churchill, Eden and Hungary = British-Hungarian Relations Since 1848*. Eds. László PÉTER–Martin RADY. Hungarian Cultural Center London–School of Slavonic and East-European Studies, University College London, London, 2004. 217–235.

17 BARTA: *Az államférfi*. 59.

18 John LUKACS: *A párvialdal*. Gondolat, Bp., 1993. 362. Idézi BÁN D. András: *A közép-kelet-európai brit külpolitika és Magyarország 1939–1947 = Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Szerk., bev. ROMSICS Ignác. Teleki László Alapítvány, Bp., 1995. 146.

19 *This I Have Seen* (1943); *Crusader in the Secret War* (1952); *The Golden Tree: The Story of Peter, Tomi and Their Family Typifies to Enduring Spirit of Hungary* (1958); *Manual of Modern Manners: A Practical Up-To-Date Guide For All Occasions* (1959; reprint 1960); *The Modern Hostess: a Practical Guide to Entertaining with Ease and Economy on All Occasions* (1961); *The Making of Tanganyika* (1965); *Dusk on the Danube* (1969); *Idi Amin* (1973); *The Other Livingstone* (1974); *A Habsburg Tragedy: Crown Prince Rudolf* (1978).

nak a magyar parasztság népszokásairól szóló munkáját.²⁰ Későbbi szépirodalmi tevékenysége jól tükrözte pályájának alakulását és szerteágazó érdeklődését. A családi gyökereket, hátteret, egyéni életsorsokat bemutató munkái (*This I Have Seen; The Golden Tree*) mellett nagy sikert arattak és több kiadásban is megjelentek a társasági étellel, az előkelő háztartások és szalonok vezetésével, szervezésével kapcsolatos kézikönyvei (*Manual of Modern Manners; The Modern Hostess*). A társadalom, a közélet, a politika és a történelem iránti mélyebb érdeklődését jelezte két munkája: az 1920-as évekbeli magyar városi társadalom viszonyait rövid történetekben bemutató, *Dusk on the Danube* című, 1969-ben megjelent könyve és a tragikus sorsú, Habsburg Rudolf trónörökösről szóló, nagyobb terjedelmű, monografikus feldolgozás (*A Habsburg Tragedy*). Ez utóbbi kötet bizonyos tekintetben Rudolf trónörökös öngyilkosságát a pszichotörténelem kutatási szempontjait és módszereit alkalmazó, későbbi történeti feldolgozások²¹ előfutárának tekinthető. Afrika iránti érdeklődése, mely különösen 1945 után erősödött meg, részben volt férjének afrikai diplomáciai kapcsolatrendszerével magyarázható, részben azzal, hogy ekkor már felkérésre, tetemes honoráriumért is írt könyveket. Így született meg 1965-ben Tanganyika függetlenségéről szóló kötete (*The Making of Tanganyika*), melyben általános optimizmussal írt az ekkor sorra önállósodó afrikai gyarmatok jövőjéről. Ez a derülátó optimizmus az Idi Aminről szóló könyvének²² 1973-as megjelenésére már szertefoszlott, mert ekkorra már nagy nemzetközi nyilvánosságot kaptak az afrikai államokban tapasztalható hatalmi visszaélések és korrupciós ügyek. A David Livingstone-ról szóló munkája (*The Other Livingstone*) a szerző kritikai érzékét és a hamis mítoszok iránti fenntartásait bizonyította, amennyiben meggyőzően érvelt amellett, hogy a 19. századi viktoriánus, keresztény missziós erkölcsi elveket valló skót felfedező valójában álszent volt, és sohasem látta a Viktória-vízesést, azt hallomásból írta le. A Jan Kowalewskiről²³

20 Károly VISKI: *Hungarian Peasant Customs*. Transl. by Judith MÁRFFY-MANTUANO HARE LISTOWEL. Dr. George Vajna & Company Booksellers, Bp., 1932.

21 Itt elsősorban John T. SALVENDY: *Rudolf. Egy lázadó Habsburg lélektani tükörben*. Közgazdasági és Jogi, Bp., 1988 és Brigitte HAMANN: *Rudolf trónörökös*. Európa, Bp., 2008 munkáira gondolunk.

22 A kötet megszületését botrányos események kísérték. Lady Listowel másfél hónap alatt írta meg a könyvet, akkoriban jelentős, 300 font honoráriumért. Az ugandai diktátornak annyira megnyerte tetszését a kötet, hogy meghívta az írónőt egy fényűző ugandai fogadásra. Lady Listowel repülőgépe azonban az ugandai–szudáni határon kényszerleszállást hajtott végre, és csak két nap múlva sikerült kimenteni az utasokat. A későbbiekben a kötet bizonyos állításai miatt peres eljárásra is sor került, melynek nyomán Lady Listowelt pénzbüntetésre ítélték (az ugandai kormány még aranycsempészéssel is megvádolta).

23 Jan Kowalewski (1892–1965) lengyel származású kódfejtő, katonai hírszerző, mérnök és újságíró. 1919-ben létrehozta az első lengyel kódfejtő irodát. 1920-ban Varsónál meghatározó szerepet játszott a szovjet Vörös Hadsereg fölött aratott lengyel győzelemben. Lengyelország német megszállása után előbb Franciaországban, majd Portugáliában a lengyel

megjelentetett kötete (*Crusader in the Secret War*) nem csupán egy kalandos életű lengyel hírszerzőtiszttörténete, de tisztelgés a szovjet és németellenes lengyel emigráció előtt, és gesztus Kowalewski felé, aki 1955-ig a Lady Listowel által életre hívott East-Europe and Soviet Russia című folyóirat főszerkesztője volt.

1939-től 1941-ig a brit Tájékoztatási Minisztérium (Ministry of Information) polgári előadójaként, majd 1942 és 1944 között a brit hadsereg polgári alkalmazottjaként Lady Listowel közvetlen kapcsolatba került a fontosabb brit kormányzati, katonai körökkel és döntéshozókkal, ami azért nem volt megszokott eset. Andrea Orzoff 2009-es munkájában hangsúlyozza, hogy: „[...] számos brit külügyminisztériumi alkalmazott szoros kapcsolatokat épített ki magyar arisztokratákkal [...] Márffy-Mantuano Judit, Teleki Pál gróf rokona, aki Lord Listowel felesége, közvetíti Teleki különféle üzeneteit a briteknek”.²⁴ Noha Barcza György londoni magyar követ, aki jól ismerte Lady Listowelt, „intelligens, de szereplésre vágyó valaki”-nek titulálta,²⁵ ez talán túl sommás és elfogult ítélet volt, amelynek Bán D. András szerint „[...] az lehetett az oka, hogy Teleki időnként kisebb-nagyobb feladatokkal, többnyire nem hivatalos, vagy félhivatalos közlések átadásával bízta meg rokonát, s ezekről Barcza csak utólag értesült, ha egyáltalán”.²⁶

Hasonló, informálisan működő kapcsolatokat bizonyít a brit külügyi levéltári anyagban található, 1942. szeptember 5-i feljegyzés, miszerint Sir Robert Campbell lisszaboni brit nagykövetet ifj. báró Radvánszky Béla²⁷ tájékoztatta az 1942. kora őszi magyar helyzetről, kiemelve Kállay Miklós miniszterelnök nyugatbarát politikáját.²⁸ Mindezek tükrében nem meglepő, hogy politikai kapcsolatait kihasználva, Lady Listowel 1944. december 30-án levélben fordult a brit külügyminisztériumhoz, személyesen Anthony Eden külügyminiszterhez, hogy az angol külügy vesse latba befo-

ellenállási mozgalom egyik vezetőjeként tevékenykedett, szorosan együttműködve a brit katonai hírszerzéssel. 1945 után Angliában telepedett le, és újságíróként aktív tagja volt a kommunistaelenes lengyel emigrációnak. Életéről és tevékenységéről bővebben lásd Nigel CAWTHORNE: *The History of Code Breaking*. Rosen Young Adult, New York, 2018. 102–104.

24 ORZOFF: i. m. 3. jegyzet.

25 BARCZA György: *Diplomataemlékeim. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból 1911–1945*. II. Európa-História, Bp., 1994. 265.

26 BÁN D. András: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941*. Osiris, Bp., 1998. 180.

27 Ifj. báró Radvánszky Béla (1889–1957) sebészorvos, 1943-ban Bethlen István lisszaboni különmegbízottja. A háborúból történő magyar kiváláshoz Habsburg Ottó támogatását próbálta megnyerni. 1945 után az Egyesült Államokban telepedett le. Háború alatti tevékenységéről bővebben lásd KOROM Mihály: *Magyar rendszermentő kísérletek nyugaton és a szövetséges nagyhatalmak politikája a háború döntő fordulatától 1944 őszéig*. Történelmi Szemle 15(1972). 3–4. sz. 507.

28 The National Archives, London-Kew (továbbiakban TNA) FO/371/30962 Central, 1942, Hungary, File No. 81. – with minutes of Carlile Aylmer Macartney.

lyását magyarországi barátai megmentéséért, akiket a nyilasok bíróság elé akartak állítani. Ügyes érveléssel az egész kérdést a magyar kiugrási kísérlethez és az ország akkori súlyos helyzetéhez kötötte:

„Tisztelt Mr. Eden!

Most amikor törvényes magyar kormány jött létre az oroszok által felszabadított magyar területeken, szeretném felhívni a figyelmét arra, hogy közben mi zajlik hazám németek által megszállt részén. A Szálasi-bábkormány által bevezetett terror olyan durva, hogy még a német katonai hatóságokat is aggodalommal tölti el. December 28-án arról kaptam híreket, hogy a magyar külügyminisztérium teljes korábbi állományát letartóztatták. Közülük négyen személyes jó barátaim, őket rögtönítélő bíróság elé kívánják állítani, és közülük Zilahy-Sebess Jenőnek már meg is volt a tárgyalása, ahol kötél általi halálra ítélték.

Őn sokkal jobban tudja, mint én, hogy a Kállay-kormány 1943 tavasza óta kapcsolatban állt a szövetséges hatalmakkal, és a Lisszabonból érkező instrukcióknak megfelelően, egy titkos összeesküvést szerveztek, melynek célja Magyarország háborúból történő kiléptetése és a szövetséges hatalmakhoz történő átállítása volt. Nem szükséges részletesen ismertetnem Önnek a szervezkedés részleteit és azt sem, hogy ez miért vallott kudarcot. Az akkori magyar külügyminisztériumban Ghiczy Jenő külügyminiszteren kívül három személy volt felelős a lisszaboni brit követségről érkező instrukciók megvalósításáért, Szegedy-Maszák Aladár, Bede István és Kállay Kristóf (Kállay Miklós volt miniszterelnök fia). Magyarország 1944. március 19-ei német megszállása után ezt a három fiatal diplomatát letartóztatták. A Sztójay- és Lakatos-kormányok idején Zilahy-Sebess Jenő megpróbálta továbbvinni ezt az ügyet, fenntartva a kapcsolatot Lisszabonnal. Az a tény, hogy Horthy sikertelen kiugrási kísérlete után őt is letartóztatták és halálra ítélték, azzal együtt, hogy a másik három személy március óta csak most kerül rögtönítélő bíróság elé, egyetlen irányba mutat: nagyon valószínű, hogy a németeknek és nyilas kiszolgálóiknak bizonyítékok kerültek a kezükbe arról, hogy a magyar hazafiak az ország német megszállása után is folytatták titkos akcióikat a kiugrás érdekében.

Látva azt, hogy Őfelsége kormánya mennyire elkötelezett a háborús bűnösök felkutatásában, szeretném megkérdezni Öntől, tudna-e valamit tenni, hogy, nyomást gyakorolva a Szálasi-kormányra, megmenthessük négy barátom életét. Egy nagyhatalom számos

olyan eszközzel rendelkezik, melyekről a közvélemény semmit sem tud, és én tudom, hogy az ilyen fajta beavatkozás már sok ember életét megmentette. Ebben a tragikus pillanatban, amikor a magyar főváros romokban hever, és budapestiek tízezrei pusztulnak el teljesen értelmetlenül, Ön joggal kérdezheti, hogy én miért lépek fel négy fiatal élet megmentéséért. Ők azonban személyes jó barátaim, és olyan magyarok, akik nagy szerepet játszhatnak majd az új Magyarország életében.

Noha tisztában vagyok vele, hogy mennyire elfoglalt, mégis levelemhez csatolom a magyar kiugrással kapcsolatos feljegyzéseimet. Sajnos a történet nem teljes, az ezzel kapcsolatos események leírása csak 1944. július végéig tart. A feljegyzésben ('Hungarian Record') csak egyetlen személyt nevezek meg, Keresztes-Fischer Ferencet, mert ő már meghalt, gestapósok verték agyon felesége szeme láttára. Ami a magyar külügyminisztériumot illeti, a szövetséges hatalmak ügyét az a már említett négy személy képviseli, akiknek sorsa jelenleg hajszálon függ. Kérem, ha módjában áll, segítsen.

Őszinte tisztelője, Judith Listowel".²⁹

A levélben Zilahy-Sebess Jenőről, Szegedy-Maszák Aladárról, Bede Istvánról és Kállay Kristófról³⁰ volt szó, akik mindannyian Márffy-Mantuano Judit angolbarát szűkebb köréhez tartoztak. Effektív brit tiltakozásnak az ügy kapcsán nem maradt

29 TNA FO/371/48461 Southern, File No. 26. R.. 305/26./21. (A levelet a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.)

30 Zilahy-Sebess Jenő jogász, 1936-tól a magyar külügyminisztérium tisztviselője, 1942–1943 között a külügyminisztérium sajtóosztályának irányítója, 1943–1944 között a brassói magyar konzulátus vezetője. 1944 végén a nyilasok letartóztatták. A háború után Argentínába emigrált. Szegedy-Maszák Aladár közgazdász, 1928–1937 között a magyar külügyminisztérium alkalmazottja, 1937–1942 között a berlini magyar követség titkára, 1943–44-ben a külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd vezetője. Magyarország német megszállása után letartóztatták, majd Dachaubá deportálták. 1945–1947 között washingtoni magyar követ, majd az Egyesült Államokba emigrált. Visszaemlékezése: SZEGEDY-MASZÁK Aladár: *Az ember ősszel visszanéz*. I-II. Európa-História, Bp., 1996. Bede István diplomata, szerkesztő, 1929-től a magyar külügyminisztérium alkalmazottja, 1943–1944 között a külügyminisztérium sajtóosztályának a vezetője. 1947–1948 között londoni magyar követ. Londonból nem tért haza, előbb az angliai magyar emigráció aktív tagja, majd 1955-től 1974-ig a müncheni székhelyű Szabad Európa Rádió szerkesztője és a szerkesztőség vezetője. Kállay Kristóf diplomata, Kállay Miklós miniszterelnök fia, 1942–1944 között magántitkára. 1946-ban Rómába emigrált, és az ENSZ élelmezési szervezetének (FAO) tisztségviselőjeként, valamint a Máltai Lovagrend vatikáni nagyköveteként tevékenykedett. 1997-ben családjával hazatelepült, és Nyíregyházán megalapította a Kállay-gyűjteményt.

fenn nyoma, viszont Anthony Eden külügyminiszter 1945. január 15-én egy rövid levélben udvariasan, de határozottan visszautasította a brit közbenjárást:

„[...] Nagyra értékelem a magyarok sorsa iránt érzett szimpátiáját, de sajnos Őfelsége kormánya semmit sem tehet értük. Még ha esetleg módunk is nyílna arra, hogy valamilyen módon nyomást gyakoroljunk a Szálasi-kormányra, nagyon nehéz lenne ezt azzal magyarázni, hogy mindezt négy személy érdekében tesszük. Annál is inkább, mert jelenleg magyarok százai vagy ezrei vannak hasonló helyzetben [...]”.³¹

Végül az említettek mindegyike „megúsztta” a nyilas uralmat, bár Szegedy-Maszák Aladár megjárta a dachau koncentrációs táborát.

Lady Listowel lankadatlan aktivitását jelezte következő akciója. A *The Economist*-ban közzétett, 1945. január 13-i olvasói levelében nyíltan megvédte Dálnoki Miklós Bélát, az Ideiglenes Kormány miniszterelnökét a német és nyilas kollaboráció vádjával szemben, és a magyar helyzet téves bemutatásával vádolta meg a tekintélyes és befolyásos brit sajtóorgánium szerkesztőjét:

„Uram, ön a december 30-ai számban úgy jellemzi a Debrecenben létrejött Ideiglenes Magyar Kormányt, mint a helyi darlanisták és a baloldali pártok furcsa koalícióját. Darlanhoz hasonlítja Dálnoki Miklós Béla tábornokot, a nagy tiszteletnek örvendő magyar katonát, aki már a müncheni szerződés idején is kifejezte nyílt németellenes álláspontját? Vörös János tábornokot is hozzá hasonlítja, aki a nácik börtönéből szabadulva végrehajtotta Horthy proklamációját, átállt a Vörös Hadsereg oldalára és harcot hirdetett a németek ellen? Vagy esetleg Teleki Géza grófra gondol, akinek az apja, néhai Teleki Pál miniszterelnök 1941 áprilisában inkább a halált választotta, minthogy engedélyezze a német csapatok áthaladását Magyarországon? Személye minden magyar ember számára a mártíromság szimbóluma, fia, az elismert tudós, a magyar konzervatív politikusok egyik legjobbjá. A *The Economist* magyar belpolitikával kapcsolatos tájékoztatatlanságát az is jelzi, hogy fogalmuk sincs a magyarok mélyen gyökerező alkotmányos hagyományairól, amely miatt sohasem tisztelnének egy illegitim kormányt. A Dálnoki Miklós Béla vezette kormányt az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöksége nevezte ki, ez a tes-

31 TNA FO/371/48461 Southern, File No. 26. R. 305/26./21. (A levelet a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.)

tület jelenleg a magyar szuverenitás letéteményese. A *The Economist* semmit sem tud a magyar helyhatósági választások nagy hagyományairól. Az oroszok által felszabadított országországokban ezeket a választásokat titkos szavazással nemrégiben sikeresen megtartották. Jellemzően nem a régi rendszer szélsőséges hívei nyertek mandátumokat, hanem azok a személyek, akik a magyar nép igazi akaratát képviselik. A választásokkal kapcsolatban Magyarországon a szovjet katonai hatóságok Molotov ígérete szerint jártak el, miszerint a szovjetek nem avatkoznak azon országok belügyeibe, melyeket katonai megszállás alatt tartanak.

Üdvözzel, Judith Listowel”.³²

A *The Economist* szerkesztőjének válasza rámutatott arra, hogy Lady Listowel mennyire szubjektíven tekint az eseményekre, és arra, hogy ő sem rendelkezhet pontos információkkal:

„A *The Economist* Dálnoki Miklós Bélát, az Ideiglenes Magyar Kormány miniszterelnökét helyi Darlan-ként aposztrofálta. Lady Listowel valószínűleg nincs tisztában a darlanizmus jelentésével, vagy elfelejtette, hogy milyen szerepet játszott Darlan admirális. Francia katonaként ő is nagy tiszteletnek örvendett, aki miután a németekkel kollaborált, átállt a szövetségesek oldalára. Mindenesetre, ellentétben Horthyval, ő nem vált Hitler utolsó szövetségésévé. A magyar választásokkal kapcsolatos érvelése sem állja meg a helyét. A Debrecenben létrejött Ideiglenes Nemzetgyűlés jogi státusza csak egy politikai fikció, mert nem parlamenti választások alapján jött létre. Az üdvözlendő, hogy a helyhatósági választások titkos szavazás alapján zajlottak le, de jó lenne tudni azok eredményeit, és azt is, hogy a nemzetgyűlésben szereplő pártok milyen szavazati arányokat értek el. Ezen a ponton a *The Economist* elfogadja, hogy hiányosak az információi, mert a választások részletes eredményeit mind ez ideig hivatalosan nem tették közzé. Ugyanezért Lady Listowel információi a magyar belpolitikát irányító igazi erőkről szintén bizonytalanok”.³³

32 TNA FO 371/48461, Southern, 1945, Hungary, File No. 26. – with minutes of Carlile Aylmer Macartney. (Judith Listowel olvasói levelét a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.)

33 TNA FO 371/48461, Southern, 1945, Hungary, File No. 26. – with minutes of Carlile Aylmer Macartney. (A *The Economist* szerkesztői választát a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.)

A The Economist szerkesztői válaszával jórészt megegyező kommentárt fűzött az ügyhöz a Foreign Office ekkori első számú Magyarország-szakértője, a neves történész, Carlile Aylmer Macartney is, aki 1942 és 1946 között szinte minden magyar tárgyú külügyi dokumentumot ellátott jegyzeteivel és megjegyzéseivel.³⁴ Magyarországon német megszállása után, 1944. április 4-i keltezéssel, egy Lisszabonból küldött háromoldalas memorandumban Judith Listowel összefoglalta Macartney számára a németellenes magyar ellenállási mozgalom addigi történetét, ezzel is remélve, hogy a Foreign Office magyar szakértője latba veti tekintélyét és befolyását a magyarság kedvezőbb brit megítélése érdekében.³⁵

1944 és 1954 között, az egyre inkább írói tevékenységet folytató Lady Listowel az élesen szovjet és kommunistaellenes *East Europe and Soviet Russia* című hetilap kiadásával a szovjet blokkban is feketelistára került, hasonlóan ahhoz, ahogyan 1932 után a náci Németországban is nemkívánatos személynek nyilvánították. A hetilap, mely az 1944-ben a Foreign Office-ban belső használatra kiadott Soviet Orbit című sajtószemle folytatásának tekinthető, nem csupán hidegháborús szócső volt, de folyamatosan gúnyolta is a szovjet rendszert.³⁶ A 41 országban terjesztett hetilap egyik számában például a „Butaság Akadémiája” (*Academy of Nonsense*) címmel közölték írást, miszerint a szovjet tudományos akadémia egy hölgytagja meg van arról győződve, hogy 150 évig lehet élni, hogyha mindennap pezsgőfürdőt veszünk.³⁷

Lady Listowel öccsét, Márffy-Mantuano Tamást 1948-ban politikai okokból eltávolították a magyar külügyminisztériumból, aki ezek után az emigrációt választotta, és emiatt nővérel együtt hamarosan a magyar állambiztonság látókörébe került. Ötvös István, a Márffy-Mantuano Tamás sikertelen szervezési kísérletéről szóló tanulmány szerzője kiemeli, hogy 1953-ban a magyar állambiztonság megállapította, és tényként kezelte azt, hogy Lady Listowel nem csupán a Londonban élő ún. magyar fasiszta emigráció központi alakja, de a brit titkosszolgálat embere is, és angol nyelvű folyóirata folyamatosan rágalmazza Magyarországot.³⁸ Az Államvédelmi Hi-

34 Carlile Aylmer Macartney ekkori tevékenységére lásd BARTA Róbert: *Történész a Foreign Office szolgálatában: C. A. Macartney (1895–1978) tevékenysége és írásai Magyarországról = Diplomata írók – író diplomaták*. Szerk. BÁRÁNY Attila–PUSZTAI Gábor. Debrecen, 2018. 131–146.

35 *Memorandum on the Hungarian Resistance by Judit Countess of Listowel*. Lisbon. 4/4/44. C. A. Macartney's Papers, Ms. Eng. c. 3290; Box No. 11. Doc. 4. fols. 30–32. Bodleian Library–Weston Library, Oxford.

36 Erről bővebben lásd John JENKS: *British Propaganda and News Media in the Cold War*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2006. 27–61, 108.

37 *Judith Listowel – Obituary*.

38 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL) 3. 2. 4 K-1019, 10–11. Feljegyzés, 1953. július 2. Idézi Ötvös: *i. m.*

vatal (ÁVH) londoni rezidentúrája³⁹ el is kezdte Lady Listowel és a folyóirat szerkesztőségének megfigyelését, és ezzel párhuzamosan itthon is próbáltak személyére vonatkozó terhelő adatokat felkutatni. Ennek során Ignótus Páltól, a Nyugat alapítójának fiától vettek fel vallomást, akit koholt vádak alapján 1950-ben a Szakasits Árpád és társai elleni perben tizenöt év fegyházbüntetésre ítélték. A vélhetően kikényszerített vallomás szerint Judith Listowel a háború alatt a Horthy-rendszer híveként tevékenykedett Londonban, és nemcsak a kormánypárti-konzervatív körökkel, hanem munkáspárti politikusokkal is kapcsolatban állt.⁴⁰ Ignótus Pál szerint, Lady Listowel szerteágazó angliai társadalmi kapcsolati hálója miatt ez a kör eléggé változatos volt. A Daily Herald egyik szerkesztőjével, Barcza György volt londoni követtel, az Amerikai Magyar Nemzeti Bizottmány irányítóival állandó kapcsolatban volt, így a már említett Szegedy-Maszák Aladár mellett Eckhardt Tibort is jól ismerte. A szociáldemokrata Peyer Károly köréhez sorolt néhány személy mellett az angliai emigrációja előtt a Katonapolitikai Osztály helyettes vezetőjeként tevékenykedő Kruchina Viktor, valamint Sztankovich Viktor, a háború alatti brit hírszerzés magyarországi ügynöke is helyet kapott Lady Listowel politikai szalonjában. Sir Ian Jacob tábornok, a BBC európai-kontinentális és tengerentúli kimenő adásainak politikai ellenőre szintén ebbe a körbe tartozott, s mindez némileg alátámasztotta Lady Listowel feltételezett brit titkosszolgálati kapcsolatait. Ignótus Pál szerint ebben a társaságban mindenki valamilyen mértékben klerikális volt, és a külpolitika terén mindannyian egyetértettek abban, hogy Nagy-Britanniát és Németországot a háború után meg kell békíteni, akár úgy is, hogy kommunistaellenes alapon támogatják a német újjáépítést és fegyverkezést.

Az Ignótus-feljegyzésből képet alkothatunk a londoni magyar követség felé irányuló szálak tekintetében is. Lady Listowel kapcsolatban állt Szabó Tamás követségi titkárral, akit Nagy Ferenc volt miniszterelnök bizalmasának tartott, és aki a Magyar Testvéri Közösség-ügy kirobbanása, valamint Nagy Ferenc lemondása után, 1947 nyarán disszidált. Luby Géza követségi titkár, aki Bede István követ bizalmasa volt, szintén Lady Listowel belső köréhez tartozott, annak ellenére, hogy Bede viszonya Szabó Tamással nem volt felhőtlen. A későbbiekben a Luby Gézát felváltó Pulay Gábor is feltűnt Lady Listowel környezetében, ami azt bizonyítja, hogy a követségen lezajlott személyi változások ellenére Judith Listowel folyamatos információkhoz jutott a magyar külképviseletről. Emiatt személye mindenképpen gyanússá vált. Ráadásul a későbbiekben Chornoky Viktor, Tildy Zoltán veje, az ellene zajló eljárás

39 Az Angliában működő 1945 utáni magyar hírszerzésről bővebben lásd RAINER M. János: *Kémeink az Oxford Streeten. Esettanulmányok a magyar hírszerzés történetéből, 1957–1967.* 1956-os Intézet Évkönyv IX(2001). 69–86.

40 ÁBTL 3.2.4 K-1019, 47–65. Ignótus Pál feljegyzése a börtönben, 1950. Idézi Ötvös: *i. m.*

egyik kihallgatása során azt közölte, hogy Tildy Zoltán külföldre távozása ügyében Judith Listowel-lel is levelezett.⁴¹

Judith Listowel 1945 utáni angliai tevékenysége nem csupán a magyar kommunista rendszernek okozott gondot, de Moszkvának is. A Soviet Orbit és az East Europe and Soviet Russia című sajtóorgánumok ugyanis, ha nem is döntő módon, de valamennyire mégis ellensúlyozták és csökkentették a külföldre irányuló szovjet propaganda hatását, és segítették a nyugat-európai és amerikai közvéleményben, valamint a kelet-európai emigráció körében a szovjetellenes gondolkodás megerősödését. Ezért Judith Listowel semlegesítését, de legalábbis megfigyelését a magyar állambiztonság öccse, Tamás beszerzésével kívánta elérni, akit családegyesítési kérelme ürügyén próbáltak megszarolni. Az állambiztonsági iratok alapján, a beszerzési fedőnéven „Ajtay”-ként említett Márffy Tamásról 1952 óta gyűjtöttek információkat. Egy 1954-es állambiztonsági jelentés szerint: „[...] Az ügygel két éve foglalkozunk, mivel Magyarországon élő 9 éves fiúgyermekén és apósán keresztül lehetőségünk van vele kapcsolatot felvenni és rajta keresztül a nővére által irányított objektumról fontos hírszerzőanyagot szerezhetünk. Céljuk, hogy gyermekét és apósát magukhoz kivehessék Londonba [...]”.⁴² A cél tehát az volt, hogy testvérén keresztül, mégpedig Magyarországon tartózkodó kisfia kiutazási engedélyének megtagadásával megszarolva, megismerjék Judith Listowel politikai kapcsolatait, és befolyásolják a Soviet Orbit című lapot. Márffy Tamás beszerzése végül okafogyottá vált, mert 1954 őszén a Soviet Orbit és az East Europe and Soviet Russia kiadása terjesztési nehézségek miatt megszűnt. Ugyanakkor Judith Listowel ez ügyben hatékonyan gyakorolt nyomást a magyar hatóságokra, kihasználva volt férje munkaspárti politikai kapcsolatait. Ennek eredményeképpen a budapesti angol követség 1955-ben távozó első titkára a magyar külügyminisztériumban tett búcsúlátogatása során Márffy-Mantuano Tamás fiának függőben lévő kiadatási ügyét is megemlítette, és ezzel egy időben Lord Listowel még levelet is küldött Rákosi Mátyásnak. Ennek következtében a magyar kémelhárítás kényszerben magyarázkodó, igazoló jelentést volt kénytelen írni a belügyminiszternek és Rákosinak, és az ügyet 1955-ben lezárták. Márffy-Mantuano Tamás fiát végül 1956 tavaszán, külön engedéllyel kiengedték az országból.⁴³ Az 1956-os forradalom idején Judith Listowel az osztrák-magyar határhoz utazott, és a határon átszökve Budapestre próbált eljutni. Egy sofőr azonban figyelmeztette, hogy a szovjet katonák válogatás nélkül lőnek mindenkire, így visszatért osztrák területre. A forradalom le-

41 A Chornoky Viktor elleni perről részletesen lásd Szűcs András: *Az akasztófa két oldalán. Chornoky Viktor és Szász Béla*. Unicus Műhely, Bp., 2007. 110. Idézi Ötvös: i. m. 7. jegyzet.

42 ÁBTL 3. 2. 4 K-1019, 74-75. Jelentés, 1954. március 26. BM II/1. alosztály. Idézi Ötvös: i. m. 9. jegyzet.

43 A *The Telegraph* értesülései alapján 1956-ban Judith Listowel beszélt rá sógornőjét, hogy levélben egyenesen Hruscsovhoz forduljon fia ügyében. *Judith Listowel – Obituary*.

verése után meglátogatta a magyar menekültek ausztriai táborait, és a velük készült interjúkból készült hosszabb írását az amerikai *Saturday Evening Post* két részletben közölte. Ebben a cikkében és a későbbiekben is úgy vélte, hogy a Nyugat túlságosan el volt foglalva az ugyanekkor zajló szuezi válsággal, és ezért nem érzékelték a magyar forradalom igazi üzenetét, miszerint az „emberek lelki erejét nem lehet megtörni”.⁴⁴ Ezek után érthető, hogy magyarországi beutazását egészen 1964-ig megtagadták, így az 1980-as évek végéig inkább Lengyelországot látogatta.

Noha a rendszerváltás után már többször járt Magyarországon, sőt az államosított családi vagyon után némi kárpótlásban is részesült, igazából mindvégig az Egyesült Királyságban fejtett ki intenzív magyarbarát tevékenységet. Az *Anglo-Hungarian Society* és az *Oxford-Hungarian Society* rendezvényeinek aktív látogatója volt, és rendszeresen megjelent a londoni magyar követség és a magyar kulturális központ március 15-i és október 23-i megemlékezésein is. Erről Sárközy Máttyás is említést tesz naplójegyzeteiben: „[...] Lady Listowel négy éve, kilencvenkilenc éves korában még eljött a magyar nagykövetség március 15-i ünnepségére. Az állófogadáson mindössze két szék árválkodott a fal mellett, az egyikre letelepedett Határ Győző, a másikra Márffy Judit. Maga kicsoda? – kérdezte éles fisztulahangján Győzőtől az öreg hölgy. Határ Győző író vagyok – hangzott a válasz. Hiába mondja. Már megint nem működik a hallógépem – legyintett a grófné”.⁴⁵ Márffy-Mantuano Judit (Judith Listowel) három nappal századik születésnapja után, 2003. július 15-én hunyt el angliai otthonában.⁴⁶

ÖSSZEGZÉS

Márffy-Mantuano Judit (Judith Listowel) életpályája és tevékenysége arra példa, hogy a 20. század első felében a magyar arisztokráciához kapcsolódó körökből kerültek már ki olyan egyéniségek, akik szembeszálltak a társadalmi konvenciókkal, polgári, sokak által megvetett foglalkozást választottak (újságíró), akkoriban modernnek számító tudományokkal foglalkoztak (közgazdaságtan, szociológia), és fontosnak tartották a külföldi tanulmányokat. Ez utóbbi ugyanakkor nem állt távol a magyar arisztokrácia értékrendjétől, mint ahogyan a katolicizmus hagyománytiszt-

44 Judith LISTOWEL: *Hungary's Terrible Ordeal*. *Saturday Evening Post*, January 5, 1957. 22–23; January 12, 1957. 26–27.

45 SÁRKÖZY: *i. m.*

46 Lady Listowel egyetlen lánya, Lady Deirdre Mary Hare 1955-ben ment férjhez John Richard Brinsley Nortonhoz, Grantley hetedik bárójához. A házasságból két fiú született; 1956-ban Richard William Brinsley Norton a bárói cím örököse, majd 1960-ban Francis John Hilary Norton. Lásd https://www.findagrave.com/memorial/83268685/john-richard_brinsley-norton (Utolsó meglejtés: 2020. 01. 30.)

lete sem, ami sokukat nem gátolt abban, hogy radikálisabb, liberális-baloldali eszmékkel is rokonszenvezzenek. Mindezt Márffy-Mantuano Judit esetében több szempontból is szokatlan pályáiv keretezte, hiszen házassága William Hare-rel már az 1930-as évek közepétől kiszakította őt a magyar arisztokrácia hagyományos világából. Folyamatos utazásai és újságírói munkája során nem csupán a korszak híres politikusaival, közéleti személyiségeivel került személyes kapcsolatba, de világképe, gondolkodásmódja is kiformalódott. Konzervativizmusát, mélyen megélt, hívő katolikusságát otthonról hozta, ami számára összeegyeztethető volt a mérsékelt reformok és változások elfogadásával, valamint a modern, karriert építő nőideál nyílt felvállalásával. Náci-, fasiszmus- és bolsevizmusellenessége egyértelműen arra predesztinálta, hogy 1945 előtt a Horthy-rendszer nyugatbarát elitjéhez kapcsolódjon. Angliai tevékenységével megkísérelte a számára fontosnak tartott magyar érdekeket képviselni, különösen a háború éveit alatt, amikor valószínűsíthetően kapcsolatba került a brit polgári és katonai hírszerzéssel. 1945 után intranzigens antikommunizmusa és szovjetellenessége világosan kijelölte helyét a hasonlóan gondolkodó angliai magyar emigránsok között. Az írói munkásságával is nevet szerzett Judith Listowel szervesen beépült a brit arisztokrácia körébe, de ez számára nem jelentette a teljes asszimilációt. Ahogyan a *The Telegraph* nekrológja is hangsúlyozta, élete végéig harcos magyar hazafi maradt.⁴⁷ Lady Listowel számos alkalommal csak közvetítőként és a háttérből tevékenykedett, de mégis fontos szerepet játszott abban, hogy az 1945 előtti időszak magyar politikai elitjének angolbarát része itthon és a szigetországban egyáltalán megjelenhetett az akkori brit politikai, külpolitikai döntéshozatal látóterében.

ANGLOPHILE ARISTOCRATS IN THE HORTHY-REGIME. THE CONNECTION NETWORK OF JUDIT MÁRFFY-MANTUANO

Keywords: *Judit Márffy-Mantuano; Judith Listowel; the Horthy-regime; British-Hungarian relations; Anglophile aristocrats*

The study analyses the life and the career of a Hungarian born semi-aristocrat, economist and journalist, Judit Márffy-Mantuano (Judith Listowel), focusing on her activity in England. Due to her British husband, she lived in England from the beginning of the 1930's and made a good number of interviews with prominent Hungarian (eg. Count Pál Teleki) and European politicians (eg. Benito Mussolini, Galeazzo Ciano, Winston S. Churchill), and kept in touch with pro-Hungarian British lobbyists (eg. Carlile Aylmer Macartney). As a writer she has published ten books. During her travels she managed to form an extensive personal network worldwide. Before WWII she had worked a lot in order to create a more balanced and positive reputation of the Horthy-regime in England. Her strong anti-Nazi and anticommunist

⁴⁷ *Judith Listowel – Obituary.*

attitude determined her position on the side of the pre-1945 moderate conservative pro-Western Hungarian elite. After WWII she became an active member of the Hungarian emigrants living in the United Kingdom. The main sources of the study are the writings of Judit Márffy-Mantuano, the British Foreign Office papers of The National Archives (TNA), the memoirs of the time as well as the new historical literature of the subject. The author of the study emphasizes that Judit Márffy-Mantuano as mediator and back-bencher had crucial role in that the pro-British Hungarian political elite could even appear in the theatre of the pre-1945 British policy-making procedure.

ARISTOCRAȚI ANGLOFILI ÎN REGIMUL HORTHY. REȚEAUA DE RELĂȚII A LUI JUDIT MÁRFFY-MANTUANO

Cuvinte-cheie: *Judit Márffy-Mantuano; Judith Listowel; regimul Horthy; relații englezo-maghiare; aristocrați anglofili*

Studiul analizează viața și cariera lui Judit Márffy-Mantuano (Judith Listowel), o semi-aristocrată maghiară născută în Ungaria, economistă și jurnalistă. Investigațiile autorului se axează cu precădere pe activitatea sa din Anglia. Căsătorindu-se cu un membru al aristocrației britanice, s-a stabilit în Anglia încă de la începutul anilor 1930, realizând numeroase interviuri cu politicieni importanți maghiari (de ex. contele Pál Teleki), cu personaje proeminente ale politicii europene (de ex. Benito Mussolini, Galeazzo Ciano, Winston S. Churchill) și a menținut relații cu lobbistii britanici pro-maghiari (Carlile Aylmer Macartaney). În calitate de scriitoare a publicat zece volume, iar pe parcursul călătoriilor sale a reușit să-și formeze o rețea extinsă de relații personale internaționale. Înainte de cel de-al doilea război mondial a militat pentru o imagine cât mai echilibrată și pozitivă a regimului Horthy în rândul britanicilor. Atitudinea ei puternic anti-nazistă și anti-comunistă a plasat-o de partea elitei politice maghiare moderat-conservatoare și pro-apusene de dinainte de 1945. După cel de-al doilea război mondial a devenit membră activă a emigrației maghiare din Regatul Unit. Sursele principale ale studiului sunt scrierile lui Judit Márffy-Mantuano, documente ale Ministerului Afacerilor Externe Britanice din Arhiva Națională Britanică, memorii contemporane și literatură istorică recentă a temei. Autorul subliniază faptul că Judit Márffy-Mantuano a avut un rol crucial ca mediator în transmiterea mesajului elitei politice maghiare pro-britanice către personajele de decizie ale politicii britanice anterioare anului 1945.